

Brina MALNAR*

TRENDI NEENAKOSTI V SLOVENIJI MED STATISTIKO IN JAVNIM MNENJEM**

Povzetek. Cilj prispevka je analizirati odnos med statističnimi in javnomnenjskimi kazalci neenakosti ter določiti, kako pomemben dejavnik oblikovanja stališč do neenakosti, njenega nastanka, obsega in načina regulacije je razredna pripadnost. Poglavitna ugotovitev je, da stališča do neenakosti pojasnjuje kombinacija dominantne ideologije in interesa, razred pa predstavlja enega pomembnejših elementov razlage znotraj družb. Pri tem pa dejavnik razlikovanja stališč ni razredno specifična ideologija, temveč preduslem razlike v interesnih izračunih kot posledici različnega materialnega položaja in izpostavljenosti socialno-ekonomskim tveganjem. Za Slovenijo je značilna nizka toleranca do neenakosti in velika naklonjenost osrednji vlogi države pri prerazporejanju dohodkov, pri čemer ni zaznati nikakršne razredne polarizacije stališč. Slovenija po statističnih kazalcih sodi med evropske družbe z najmanjšimi družbenimi neenakostmi, kar pa se ne odraža v prevladujočih javnomnenjskih zaznavah, v katerih je obseg družbenih neenakosti sistematično precenjen.

Ključni pojmi: družbena neenakost, javno mnenje, interes, ideologija, referenčna skupina

951

Uvod: neenakost v številkah in zaznavah

Tematika neenakosti ima dolgo zgodovino empiričnega raziskovanja, saj je bila neenakost v središču ideoloških bojev večino 20. stoletja, s koncem obdobja socializma leta 1989 pa je prišlo tudi do razmaha študij novo nastalih razmerij med 'zmagovalci' in 'poraženci' tranzicije (npr. Brainerd, 1998; Orazem in Vodopivec, 1995; Mason in Kluegel, 2000). Po drugi strani med avtorji, ki analizirajo predvsem situacijo zahodnih držav, poteka razprava o tem, ali oziroma zakaj je v zadnjem obdobju prišlo do ponovnega naraščanja družbenih neenakosti (Alderson, 2002). Pričakovati je, da bo z

* Dr. Brina Malnar, docentka na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

** Izvirni znanstveni članek.

nastopom gospodarske krize v letu 2008 tematika neenakosti in njene regulacije postala tudi politično bolj izpostavljena, saj iskanje 'izhodov' iz krize predpostavlja različne formule obremenjevanja posameznih slojev prebivalstva, v primeru vztrajajočih konfliktov pa je lahko postavljena pod vprašaj tudi formula globalne kapitalistične demokracije kot take.

Preden se osredotočimo na stališča, torej na 'mikro' podatke subjektivnega tipa, se bomo na kratko seznanili s statističnimi makro kazalci pojava, o katerem se stališča tvorijo. Za gibanje neenakosti v zahodnem svetu je bila v zadnjem stoletju in pol značilna dinamika, ki jo opisuje tako imenovana Kuznetsova krivulja. Po njegovi teoriji neenakosti v zgodnjih fazah industrijskega razvoja sprva naraščajo, dosežejo vrh, nato pa začnejo upadati. Temu ustreza zgodovinska dinamika neenakosti v razvitih državah OECD, kjer so se neenakosti v drugi polovici 19. stol. hitro povečevale, ostale visoke v prvih desetletjih 20. stoletja in se nato zniževale do šestdesetih let 20. stoletja (Alderson in Nielsen, 2002: 1245–46). Po tej metodologiji, ki podobno kot Ginijev količnik temelji na opazovanju razmerja med zgornjim in spodnjim delom dohodkovne distribucije, so neenakosti v času hitrega industrijskega razvoja držav torej naraščale, ko pa je razvoj prinesel določeno višino povprečnega dohodka, so pričele upadati in teoretično pričakovanje je bilo, da bo tako še naprej.

Vendar pa raziskave kažejo, da se je v večini teh držav splošni trend zmanjševanja neenakosti v zadnji tretjini prejšnjega stoletja dokaj radikalno končal. Alderson-Nielsonova obsežna raziskava dinamike neenakosti v 16 razvitih zahodnih državah po 60-ih letih razkrije rast neenakosti v 11 med njimi in s tem konec Kuznetsove krivulje (2002: 1285–86). Razloge za to vidita predvsem v dejavnikih, kot so zmanjšanje vpliva sindikatov, deregulacija, spremenjena ponudba dela kot posledica rasti prebivalstva, trendi v izobraževanju in priseljevanju, vstop žensk na trg del, spremenjeno povpraševanje po delu zaradi de-industrializacije in globalizacije ter naraščanje nestabilnih vrst dela, kot so delo s polovičnim delovnim časom, kratkotrajno delo ipd. (2002: 1285). Med industrijsko najbolj razvitimi državami so se neenakosti najbolj povečale v Veliki Britaniji in ZDA, in sicer na način polarizacije, tj. tanjšanja srednjih razredov, ob hkratnem naraščanju vrha in dna dohodkovne distribucije. Podobna gibanja ugotavlja Alderson tudi za Avstrijo, Finsko, Avstralijo in Luxemburg, v vseh državah, razen v Veliki Britaniji, pa je bilo več mobilnosti na družbeni vrh kot na družbeno dno. Na Norveškem se je kljub rasti Gini količnika povečal srednji razred, kar pomeni, da se dvig neenakost ne odrazi nujno v polarizaciji. V Kanadi in na Švedskem pa je bil trend nasproten, v tem obdobju so neenakosti upadle in prišlo je do zgoščanja dohodkovne distribucije v sredini, torej selitve z vrha in (predvsem) dna v sredino (Alderson et al., 2005: 414–415). Vidimo torej, da v državah razvitega sveta ne obstaja enoten vzorec gibanja neenakost, ter

da se trendi lahko tudi obrnejo, tj. preidejo iz upadajočih v naraščajoče. V splošnem pa velja, da se neenakosti v večini teh držav v zadnjih desetletjih povečujejo.

Kaj pa gibanje neenakosti v Sloveniji? V našem primeru tako dolgoročnih analiz nimamo, če pa pogledamo nekaj makro ekonomskih in blaginjskih statistik za zadnja desetletja, bi lahko rekli, da Slovenija sodi v skupino držav, kjer izrazite rasti neenakosti v tem obdobju ni bilo (za informacijo o gospodarski rasti in potrošnji v zgodnejšem povojnem obdobju glej Luthar, 2006). Ginijev količnik kot mera koncentracije dohodka, ki temelji na razmerju kvintilnih razredov, se je v obdobju prehoda in prvih let tranzicije povečeval, saj je zrasel od 21,5 leta 1987 do okoli 26 sredi 90-ih let (Poročilo o človekovem razvoju, 2010: 155, Socialni razgledi, 2006: 133). Nato je zopet pričel upadati in se je pred krizo 2008 gibal okoli vrednosti 23, kar Slovenijo v evropskem merilu uvršča med države z majhnimi dohodkovnimi razlikami. Za ilustracijo, Gini količnik za EU-27 je bil leta 2008 preko 30, tako da je bila po tem merilu Slovenija leta 2008 celo najbolj 'egalitarna' med vsemi članicami EU (Socialni razgledi, 2009: 68). Tudi drugi statistični podatki kažejo sliko sorazmerno majhnih neenakosti. Razmerje med 9. in 1. plačnim decilom se je v obdobju 1996–2008 gibalo med 3,06 in 3,66, kar sicer pomeni, da se je razlika v zadnjem obdobju ob določenih nihanjih povečala, kljub temu pa takšno razmerje Slovenijo leta 2006 še vedno uvršča na 9. mesto med 27 državami v Evropi po izenačenosti dohodkov. Razlike so bile večje predvsem v večini vzhodnoevropskih držav (Latvija 6,0; Romunija 5,6; Litva 4,6 itd.) (Socialni razgledi, 2009: 31–32). Po merilu HDI (*Human development index*), ki je sestavljen iz pričakovane dolžine življenja, izobrazbe in bruto domačega proizvoda države, se je v obdobju zadnjih 20 let izboljševala tudi slika kakovosti življenja, saj je bila v letu 1992 vrednost indeksa za Slovenijo 0,823, za leto 2008 pa 0,929 (Poročilo o človekovem razvoju, 2000: 12, Poročilo o razvoju, 2010: 151). To je Slovenijo uvrščalo na 29. mesto med 182 državami, tudi sicer pa se v zadnjem 20-letnem obdobju giblje na mestu 30 ali malo višje. V obdobju zadnjih 20 let se je bolj ali manj konstantno zmanjševal tudi delež izdatkov za hrano in brezalkoholne pijače v gospodinjstvu, in sicer z okoli 30% v letu 1988 na okoli 15% v letu 2008 (Socialni razgledi, 2009: 38), z vidika življenjskega standarda pa so ugodni tudi kazalci potrošnje. Na primer, za nakup avtomobila Clio je moral delavec s povprečno plačo leta 1995 delati 4398 ur, leta 2009 pa 2021 ur, za kilogram svinjine pa je razmerje 1,58 ure nasproti 57 minutam (Statistični letopis, 2010). Manj je torej porabe za osnovne življenjske dobrine, iz česar bi lahko sklepali, da se je materialna blaginja gospodinjstev ustrezno povečala.

Pričakujemo lahko, da bo večina kazalcev za obdobje po letu 2008 zaradi gospodarske krize in posledičnega padca gospodarske rasti nekaj slabša, saj že lahko vidimo porast števila prejemnikov socialne pomoči (Socialni

razgledi, 2009: 25) kot tudi porast števila brezposelnih v letih 2009 in 2010 (Statistični letopis, 2010: 229). Tudi sicer se je v primerjavi z obdobjem socializma v zadnjih dveh desetletjih precej povečalo število brezposelnih, še bolj pa upokoјencev, katerih realni dohodek je v tem obdobju kontinuirano padal, saj je leta 1987 povprečna starostna pokojnina znašala 84% povprečne plače, leta 2010 pa le še 65%. Ne glede na to pa ostaja splošna statistična slika, da so se neenakosti v Sloveniji po prehodu v tržno družbo sicer nekoliko povečale, vendar ne dramatično, večina primerjav z drugimi tranzicijskimi državami pa kaže, da je z vidika regulacije neenakosti obdobje prehoda v Sloveniji potekalo sorazmerno 'mehko'. Mreža socialnih transferjev je precej ublažila posledice tranzicijskih ekonomskih stresov, kar se v perspektivi ekonomistov odraža tudi v obliki manjše gospodarske konkurenčnosti. Slovenija se na primer na indeksu ekonomske svobode (*Index of Economic Freedom*) uvršča veliko nižje kot na blaginjskih indeksih in je leta 2011 na 66 mestu z vrednostjo 64,6 (pri čemer 100 pomeni maksimalno svobodo). Od desetih komponent tega indeksa Slovenija dosega najnižje vrednosti pri državni porabi (*government spending*) (41,2) in svobodi dela (*labour freedom*) (41,8), kar seveda lahko preberemo tudi kot visok delež socialnih transferjev in visoko stopnjo zaščite zaposlenih (Heritage Foundation, 2011).

Javnomnenjski trendi v Sloveniji

Takšno sliko trendov neenakosti v Sloveniji torej izrišejo statistični oziroma makro ekonomski kazalci. V naslednjem koraku pa se selimo k javnomnenjskim zaznavam neenakosti, ki jo v naših empiričnih prikazih razumemo predvsem kot dohodkovno neenakost oziroma življenjski standard gospodinjstva. Po podatkih ankete *Slovensko javno mnenje*, edine raziskave pri nas, katere kazalci sežejo več desetletij nazaj, se odgovori anketirancev dokaj dobro ujemajo s statističnimi podatki, ko gre za ocene materialnega stanja gospodinjstva. Delež tistih, ki pravijo, da jim ničesar ne primanjkuje ali se omejujejo le pri luksuzu, je na primer leta 1983 znašal 52%, leta 1991 je padel na 35%, leta 2000 zrasel na 57% in leta 2009 znašal 68% (Socialni razgledi, 2006: 49, Toš et al. 2009: 521). Po tem kazalcu je bila torej materialna situacija gospodinjstva poslabšana v prvi polovici 90-ih let, nato pa se 15 let izboljšuje, kar kažejo tudi statistični podatki. Mednarodna primerjava za leto 2009 tako pokaže, da je Slovenija poleg Estonije v subjektivno sporočenem življenjskem standardu gospodinjstva najbolj prosperitetna vzhodnoevropska država in se nahaja v zgornji polovici evropskih držav nasploh (Socialni razgledi, 2009: 40). Take slike ni spremenil niti nastop krize, saj je po kazalcu subjektivne zaznave življenjskega standarda raziskave *European Social Survey* delež tistih, ki 'živijo brez težav' ali 'ravno shajajo', znašal 84% v letu

2002, 86% v letu 2006 in 84% v letu 2010, torej tudi v meritvi, ki je potekala že v obdobju krize (Toš et al., 1999: 431, Toš et al., 2009: 314).

Ko gre za ocene materialne situacije gospodinjstva torej obstaja dokaj enoznačna vzporednica med statističnimi in javnomnenjskimi kazalci, ta pa se hitro izgubi, ko preskočimo na ocene neenakosti v družbi nasploh. Tu velja uvodoma poudariti, da je toleranca do dohodkovnih neenakosti v slovenskem prostoru že tradicionalno nizka, saj javnost vseskozi ocenjuje razlike v dohodkih kot prevelike, dokaj neodvisno od tega, kaj kaže statistika ali mednarodne primerjave. Tako je leta 1975 61% anketiranih menilo, da je treba 'zmanjšati razlike v dohodkih', leta 2009 pa je ta delež narasel na 87% (Toš et al., 1997: 191, Toš et al., 2009: 522). Torej je skorajda dvotretjinska večina izražala take preference še globoko v obdobju socializma, v kapitalistični družbi pa je delež še narasel. Določena izjema je bilo le obdobje tik pred prehodom med sistemoma, ko je povečevanje razlik v dohodkih za kratek čas dobilo večjo politično in javnomnenjsko legitimnost. Tako je bil leta 1990 izmerjen najvišji, tj. 22% delež tistih, ki so menili, naj se razlike v dohodkih povečajo, medtem ko je bil ta delež v letu 1975 5% in v letu 2009 1,7% (ibid).

Kot rečeno prevlada zahteve po zmanjševanju neenakosti nima posebne zveze s statističnimi trendi, kar pa ni presenetljivo, če vemo, da so tudi predstave javnosti o dohodkovnih razlikah dokaj daleč od statističnih. Če se spomnimo – razmerje med 9. in 1. plačnim decilom se je v obdobju 1996–2008 gibalo med 3,06 in 3,66, medtem ko so v javnomnenjskih zaznavah razlike v plačah med poklici bistveno večje. V letu 2009 tako največji deleži anketiranih menijo, da je razmerje v zaslužkih med navadnim delavcem in splošnim zdravnikom 1 : 6, ministrom 1 : 11 in z direktorjem 1 : 17, zaželeno razmerje med temi poklici pa je največ 1 : 5 (Toš et al., 2009: 516–517). Pojmovanje primerne obsega razlik v zaslužkih je bilo tako v letu 2009 skoraj enako kot npr. leta 1978, ko je 71% anketiranih menilo, da je dopustni obseg razlik v zaslužkih do 1 : 4 (Toš et al., 1997: 252).

Tudi pri vprašanjih, ki zadevajo stratifikacijsko podobo slovenske družbe, so javnomnenjske zaznave precej daleč od statističnih podatkov. Tako v letu 2009 58% anketiranih meni, da stanje neenakosti v Sloveniji ustreza sliki A ali B (Priloga 1), dodatnih 27% pa se opredeli za sliko C (Toš et al., 2009: 520). Enako vprašanje je bilo zastavljeno tudi leta 2011 v raziskavi *Medijska potrošnja, razred in kultura*¹ na vzorcu prebivalcev Ljubljane in Maribora in tu je celo 77% anketiranih izbralo sliko A ali B, kar je verjetno posledica dejstva, da je meritev potekala že globoko v obdobju gospodarske krize (Luthar et al., 2011). V obeh meritvah torej prevladuje

¹ Raziskava je bila izvedena v okviru projekta *Medijska potrošnja, razred in kulturna stratifikacija na Fakulteti za družbene vede*; N=820

predstava, da je slovenska družba sestavljena iz bogate elite, maloštevilnega srednjega sloja in večine, ki je 'na dnu'. V nasprotju s tem statistični podatki o dohodkovni distribuciji kažejo, da je dejansko stanje nekje med C in D, saj v Sloveniji vsekakor prevladujeta spodnji srednji in zgornji srednji razred, ki zajameta preko 80% distribucije (Socialni razgledi, 2006: 17). Zanimivo tu je zlasti dejstvo, da se tudi sami anketiranci v veliki večini subjektivno umestijo v sredino stratifikacijske lestvice, saj se jih je npr. leta 2009 le 3,3% uvrstilo v spodnji razred, 27% v delavskega, kar 67% pa v srednjega (Toš et al., 2009: 491). To pomeni, da v seštevku individualnih odgovorov dobimo sliko sredinske družbe, kot jo kaže tudi statistika, a v predstavah anketirancev o družbi kot celoti povsem prevladuje mnenje, da je najštevilčnejši nižji sloj. Drugače rečeno, velika večina anketirancev sebe vidi kot pripadnike srednjega sloja, ki pa naj bi bil izrazito manjšinski glede na številčnost nižjega. Kar zadeva preference pa je slika dokaj enoznačna, saj v raziskavi SJM 55% anketiranih meni, da bi morala biti slovenska družba videti kot slika D, torej družba, kjer je večina v sredini – kakršna pravzaprav že je, a ni tako zaznana, skoraj enak delež (58%) pa je tak tip družbe izbral tudi v raziskavi *Medijska potrošnja, razredin kultura* v letu 2011. V obeh raziskavah okoli 20% anketiranih izbere sliko E, ki velja za podobo egalitarnih socialističnih družb, kar zgolj potrjuje velike javnomnenjske simpatije do majhnih družbenih neenakosti.

Slovenija seveda ni izjema, ko gre za 'netočnosti' in 'nelogičnosti' v stratifikacijskih zaznavah, ko te primerjamo s statistiko. Tudi britanski avtorji ugotavljajo, da se večini Britancev razlike v dohodkih zdijo prevelike, ob tem pa ni jasen odnos med takšnimi stališči in dejanskim obsegom razlik (Orton in Rowlingson, 2007: 9–11). Anketiranci tudi močno precenjujejo delež populacije z visokimi dohodki (npr. menijo, da ima 28% ljudi v Veliki Britaniji dohodke preko 40 tisoč funtov, dejansko pa je delež takih 8%) in tudi tam obstaja močna tendenca, da sebe uvrstijo v sredino dohodkovne lestvice, kar po mnenju avtorjev nakazuje na nepoznavanje dejanske dohodkovne distribucije. Podobno nejasne so predstave o revščini, saj večina anketiranih meni, da je v Britaniji 'precej' revščine, ni pa razvidno, kaj konkretno si pravzaprav predstavljajo pod pojmom 'revščina' in 'precej' (2007: 15, 17). Avtorji večkrat opozorijo na vidik metodologije, saj je bil skepticizem do obsega revščine večji v fokusnih skupinah kot v kvantitativnih raziskavah, kar nakazuje, da so izsledki pri tej tematiki občutljivi na metodo zbiranja podatkov (2007: 32).

V nadaljevanju se bomo ukvarjali z analizo dejavnikov, ki vplivajo na oblikovanje stališč anketirancev in med drugim skušali pojasniti razloge za 'napačne' zaznave družbenih neenakosti in 'apriorno' naklonjenost njenemu zmanjševanju. Javne zaznave, kakršnekoli že so, namreč nastopajo kot pomembno družbeno in politično dejstvo. Kot pravi Durkheim v

svoji razpravi o anomiji, družbenega nezadovoljstva ne povzročajo nujno objektivne okoliščine, lahko ga tudi subjektivno prepričanje, da imajo ljudje pravico do večjega deleža, kot ga trenutno imajo. Tudi kognitivne teorije izpostavljajo, da so razlike v zaznavah dohodkovne neenakosti bistveno pomembnejše kot dejanske neenakosti, ter da težnje po izenačevanju dohodkov izhajajo prav iz zaznav ljudi. Kar ljudje mislijo, da 'je', določa njihova stališča o tem, kaj 'naj bo' (Gijsberts, 2002: 272).

Ideološki dejavniki v zaznavah neenakosti

V empiričnih študijah stališč o neenakosti se kot poglavitna dejavnika razlikovanja med družbenimi skupinami pojmujeta ideologija in interes, analitiki pa so si precej neenotni glede vprašanja, kateri od obeh je odločilen. Zagovorniki teze o dominantni stratifikacijski ideologiji trdijo, da neka razlaga neenakosti, bodisi individualistična bodisi strukturna, prevladuje med vsemi člani družbe, nasprotna teza, ki izhaja iz interesa, pa predpostavlja, da je razlaga neenakosti ali zaznava odvisna od položaja nekoga v stratifikacijski strukturi in zato nepoenotena (Kreidl, 2000: 9).

Zdi se, da je empiričen odgovor na to, katera od obeh tez drži, močno odvisen od tega, ali je format naših podatkov mednaroden ali nacionalen. Podatki za posamezno državo res bolj izpostavijo razlike po socialni strukturi, če pa stališča pogledamo v primerjalni perspektivi, zlasti globalni, se dokaj očitno izrišejo tudi ideološke razlike med družbami. Najpogosteje navajan primer so tradicionalne razlike med Evropo in Ameriko, kjer se kot ključna ideološka delitev pokaže to, ali si večina javnosti pojav neenakosti razlaga na individualen ali strukturen način. Pri Američanih je bogastvo praviloma razumljeno pozitivno, razlaga njegovega nastanka pa je individualistična. Vidijo ga torej predvsem kot rezultat osebnega truda, talenta in uspeha, revščino pa kot posledico lenobe in pomanjkanja pobude posameznika. Na obe stališči lahko gledamo kot na elementa prevladujoče stratifikacijske ideologije (Kreidl, 2000: 11). Hunt kot dokaz moči dominantne ideologije izpostavlja, da individualistična razlaga revščine kot posledice pomanjkanja delovne etike, sposobnosti in drugih osebnostnih lastnosti prevladuje tudi pri Američanih z nižjim socialnim položajem in ima v ameriški družbi status prevladujočega kulturnega vzorca. Le v času skrajnih socialnih in ekonomskih pritiskov, kakršna je bila npr. velika depresija, lahko (začasno) prevlada strukturalistična razlaga (1996: 294–295). Situacija v ZDA je sicer nekoliko specifična, saj lahko v etnično tako heterogenem okolju prepad v simpatijah med bogatimi in revnimi dobi še dodatno etnično dimenzijo, kar povzroči še nižjo podporo ukrepanju države (Orton in Rowlingson, 2007: 35).

Če torej Američani vzroke za revščino vidijo predvsem v krivdi posameznika, jih Evropejci predvsem v strukturnih, političnih ali družbenih

dejavniki. Mnogi Evropejci menijo, da še tako trdo delo ne prinese nujno povečanja dohodka in za razliko od Američanov polja ekonomskega tekmovanja ne dojemajo kot enakopravna, zato so naklonjeni kompenzacijski vlogi države. Kaltenthaler na podlagi raziskave *European Values Study* med 25 državami ugotavlja, da je evropska javnost na splošno naklonjena odpravi neenakosti v družbi (1996), v ideološko območje strukturne razlage neenakosti pa sodi tudi Slovenija. Dve tretjini anketirancev pri nas kot glavni razlog za to, da nekateri živijo v pomanjkanju, namreč navaja objektivne dejavnike, kot so nepravilnosti v družbi (40%), neizogibna posledica napredka (18%), nimajo sreče (9%), 30% pa jih meni, da je kriva lenoba in premalo močna volja njih samih. Ob tem jih 90% tudi zagovarja stališče, da je naloga države zmanjšati razlike med revnimi in bogatimi (Toš et al., 2009: 412, 558). Prevladujoče 'okrivljanje družbe' je sicer značilno za celo Evropo, stališče o družbeni pogojenosti materialnega pomanjkanja pa je v Sloveniji še bolj prisotno kot v drugih državah (Socialni razgledi, 2006: 43).

Z ideološkim stališčem do neenakosti so tesno povezane tudi zaznave družbene mobilnosti, torej razumevanje razlogov in mehanizmov, ki privedejo v stanje revščine ali bogastva. Predvsem zaznava enakih možnosti je ključna za legitimizacijo revščine oziroma prevlado individualistične ideologije. Bolj ko nekdo verjame v enakost možnosti, manj bo pripisoval bogastvo strukturnim dejavnikom in bolj individualnim. Če je možnost napredovanja na voljo vsem, potem je položaj posameznika v stratifikacijski strukturi funkcija osebnega navora, talentov in sposobnosti ter neenakost ni problematična, ugotavlja Kluegel (1980: 34). Nasprotni primer so npr. post-socialistične države srednje Evrope, kjer se je razmerje med mobilnostjo navzgor in navzdol po letu 1989 precej poslabšalo, prav tako tudi subjektivna zaznava mobilnosti (Kreidl, 2000: 15–16). Oboje zmanjšuje legitimnost neenakosti, saj naj bi bila osebna izkušnja mobilnosti pomemben dejavnik oblikovanja stališč. Posamezniki, ki izkusijo mobilnost navzgor, ta uspeh namreč bolj pripisujejo lastnemu trudu, zato (množična) mobilnost navzgor krepi individualistično razlago družbenih razlik. Tisti, ki so izkusili mobilnosti navzgor, bodo prej menili, da so neenakosti upravičene, za razliko od tistih, ki socialni uspeh pripisujejo sreči ali rojstvu (Orton in Rowlingson, 2007: 30).

V Sloveniji zaznave mobilnosti očitno ne tvorijo večje legitimizacijske opore družbenim neenakostim, saj je zelo prisotno stališče, da pri tem igrajo precejšnjo vlogo nemeritokratski dejavniki. Po eni strani 70% anketiranih meni, da so za napredovanje v družbi pomembni izobrazba, ambicija in trdo delo, po drugi pa so absolutno ali relativno večinska tudi mnenja, da so pomembna poznanstva (70%) ali politične zveze (37%) kot tudi mnenje, da je v Sloveniji mogoče priti na vrh le na nepošten način oz. s korupcijo (46%) (Toš et al., 2009: 515–516). V raziskavi *Medijska potrošnja, razred in kultura*

v letu 2011 so ocene pomena poznanstev in političnih zvez še narasle na 82% oziroma 52% in glede na splošno naklonjenost javnosti zmanjševanju neenakosti lahko sklepamo, da kljub zaznavi prisotnosti nekaterih meritokratskih vzvodov to ne bo imelo večjega vpliva na večjo sprejemljivost družbenih razlik. Kreidl v svoji meta analizi tudi sicer ugotavlja, da empirično tako v posocialističnih kot zahodnih državah prevladuje strukturna razlaga revščine, in da torej poskus vpeljave nove individualistične ideologije ni uspel (2000: 39).

Na podlagi povedanega bi torej lahko sklenili, da teza o obstoju dominantne ideologije v primerjavah med Evropo in ZDA dobi svojo empirično podlago, s čimer se med drugim tudi potrdi širši pojasnjevalni domet mednarodnih raziskav stališč, saj ravno tu ideološke razlike postanejo zares opazne.

Interes kot drugi ključ za razlago javnomnenjskih razlik

Če torej obstaja precejšen čezatlantski 'ideološki prepad' v razumevanju nastanka neenakosti, pa drži tudi teza, da so zaznave neenakosti znotraj družb, tako enih kot drugih, nepoentotene oziroma odvisne od razredne točke gledanja. Ta teza je v središču teorij, po katerih je ključ za razlago stališč do neenakosti interesna formula, saj naj bi jih določal predvsem položaj posameznika v stratifikacijski strukturi. Višje ko je nekdo umeščen, manj bo naklonjen strukturni razlagi, ki razloge za neenakosti išče v sistemskih dejavnikih. Kot namreč ugotavljajo študije mehanizmov obrambe ega, je zunanja oziroma strukturna razlaga bolj privlačna za ranljive skupine, saj z njo odgovornost za slab položaj prevalijo s sebe na širše okolje, enak učinek pa pri socialno uspešnejših doseže individualistična razlaga razlogov za revščino, saj si z njo izboljšajo samopodobo in vzpostavijo svojo moralno superiornost (Hunt, 1996: 312). Poleg zaščite podobe o sebi pa je interes za naklonjenost eni od obeh razlag lahko tudi pričakovanje materialnih ugodnosti. Kaltenthaler v svoji raziskavi ugotavlja, da tisti, ki bi lahko po pričakovanju v ekonomski tekmi veliko izgubili – npr. manj izobraženi in z nižjimi dohodki – precej bolj soglašajo s tem, da je odprava neenakosti zelo pomembna, kar kaže, da so državljani racionalni akterji, ki znajo oceniti pričakovane koristi zase (1996: 234–235). Ker so torej materialni in psihološki interesi družbenih skupin različni, so različne tudi njihove razlage nastanka neenakost kot tudi njihovi pogledi na reševanje s tem povezane problematike, kot bomo videli v zadnjem delu.

Vendar pa interesni ključ ne pojasni vseh razlik v stališčih. Tako na primer v nasprotju s pričakovanji del anketiranih z visokimi dohodki podpira redistribucijo dohodkov, del z nizkimi pa je ne. Prvi imajo lahko za to altruistične razloge, lahko pa gre posredno tudi za interes oziroma zavedanje

potencialno negativnih učinkov neenakosti za družbo kot celoto (Orton in Rowlingson, 2007: 30). Individualistična in strukturalistična razlaga revščine tudi nista nujno izključujoči, lahko se namreč združita v kompromisno razlago, kot navaja Hunt za ZDA, kjer je pogosto stališče, da v družbi sicer res obstajajo strukturne ovire, da pa lahko vsak, ki se dovolj potruzi, te ovire premaga (Hunt, 1996: 295).

Za Slovenijo se lahko glede na veliko poenotenost negativnih zaznav neenakosti vprašamo, ali sploh obstaja prostor za interesno pogojen razcep v stališčih. Analiza po slojih, ki smo jih empirično določili s pomočjo spremenljivk poklicni razred, izobrazba in osebni dohodek, kaže, da interesna razlaga vendarle dobi svoj empirični odraz, ki pa se pokaže le v stopnji intenzivnosti stališč in ne v njihovi polarizaciji. Tako npr. skupine z nižjim socialnim položajem vidijo podobo sedanje družbe kot še nekaj bolj neenakopravno (večja zgotitev pri slikah A in B), a ne bistveno. V vseh izobrazbenih, dohodkovnih in poklicnih skupinah je zaželen tip družbe D, prav tako se v vseh skupinah velika večina (80–95 %) strinja s trditvijo, da so 'razlike v dohodkih prevelike', ter da naj te razlike zmanjšuje država oz. vlada. Interesni razcep v stališčih je praktično odsoten, izražen je le v nekaj večji ali manjši intenzivnosti sprejemanja razlage, da so neenakosti posledica strukturnih razlogov, in da so zaželeni močni prerazdelitveni mehanizmi države.

Konsenzualna prizma referenčne skupine

Poleg součinkovanja ideološkega in interesnega dejavnika zaznave neenakosti še dodatno zapleta dejstvo, da je interesna oziroma razredna 'dioptrija' gledanja strukturno 'popačena'. Kot kažejo raziskave, so namreč učinki objektivnega razrednega položaja na subjektivni ravni pogosto šibki zaradi logike referenčnih skupin, ki sistematično popači zaznave in povzroči, da se večina vidi kot srednji razred. To slabi povezavo med objektivno razredno pripadnostjo in subjektivno identiteto razreda ter krepí konsenzualno sliko razrednih odnosov (Evans in Kelley, 2002: 190). Ljudje so v svojih ocenah družbenih razlik 'kratkovidni' in najbolj točno zaznavajo dohodke skupin, ki so jim blizu. Dlje pa ko je poklic od njihovega, manj točno jih bodo ocenili, oziroma bodo predstavo o razponu dohodkov prilagodili lastni situaciji. Tisti z nizkimi dohodki podcenjujejo višino visokih, tisti z visokimi precenijo višino nizkih, ob tem pa sebe praviloma uvrstijo v sredino te lestvice (Gijsberts, 2002: 272). Tezo o sredinskem umeščanju potrjujejo rezultati številnih raziskav, kjer se v srednji sloj uvrstijo ljudje iz vseh ravni objektivne stratifikacijske hierarhije – tako bogati, kot revni, kot dobro in slabo izobraženi (Evans in Kelley, 2002: 198), enako pa smo uvodoma ugotavljali tudi za Slovenijo.

Logika referenčnih skupin tako deloma pojasnjuje, zakaj depriviligirane skupine pristajajo na obstoječo socialno ekonomsko realnost, zgrešena pa

je tudi predstava, da neenakosti po naravi stvari vodijo v progresivno politično aktivacijo. Ljudje nizko na dohodkovni lestvici so praviloma hvaležni za to, kar imajo in se bojijo to izgubiti, tako da prej postanejo nazadnjaški kot radikalni, še posebej v času gospodarske krize. Nizek status je povezan tudi s predstavo o lastni neučinkovitosti, kar vodi v depresijo, fatalizem, demobilizacijo in samoodtujitev od političnega procesa (Orton in Rowlingson, 2007: 33–34). Čas ekonomske krize po tej logiki torej na subjektivni ravni ne vzbudi toliko občutka krivic kot občutke ogroženosti, zato je vrsta politične mobilizacije, ki iz tega nastane – če sploh – nepredvidljiva oziroma odvisna od dogajanja v političnem prostoru.

Odnos do redistribucije kot interesno-ideološki kompromis

Če so torej zaznave obsega neenakosti vsaj deloma povezane s strukturno umeščenostjo in iz nje izhajajočim interesom, to še toliko bolj velja za stališča o tem, ali so potrebne korekcije na trgu nastalih razlik. Interesno ozadje pa ni nujno očitno na prvi pogled, saj se lahko 'skriva' tudi v na videz splošni 'ideološki' naklonjenosti večjim enakostim. Kot pravi Rawls, malo verjetno je, da bi kdo hotel živeti v zelo neenaki družbi, v kolikor ne bi bil gotov glede svojega položaja v njej. Mnogim je glede neenakosti načeloma vseeno, ne bi pa želeli sami pristati med tistimi, ki so na slabšem (v Redmond at al., 2002: 3). Povedano drugače, v vsaki situaciji, kjer obstaja negotovost glede našega osebnega blagostanja, sedanjega ali prihodnjega, je zagovarjanje večje družbene enakosti najbolj 'varna' izbira, zato je na videz ideološka naklonjenost enakosti lahko tudi odraz interesne strategije zagotavljanja svoje socialne varnosti za primer morebitnih materialnih težav. Tako logiko posredno potrjujejo podatki mednarodne raziskave *International Social Survey Project*, kjer je v petih opazovanih državah (Avstralija, ZDA, Norveška, Nova Zelandija, Kanada) le med 6 in 12 % ljudi menilo, da bi se njihovi dohodki znižali, če bi se razlike med dohodki zmanjšale (Orton in Rowlingson, 2007: 30). Velika večina je torej 'zainteresirana', da se neenakosti zmanjšajo, saj se kot kaže, vidijo kot potencialni dobitniki te prerazporeditve. Interes pod 'masko' norme enakosti je tako lahko tudi ena od razlag za 'apriorno' stališče slovenske javnosti po zmanjševanju razlik, še posebno če vemo, da javnost obseg teh razlik precenjuje. Zelo verjetno je namreč, da se večina vidi na strani 'dobitnikov' zmanjševanja neenakosti ali pa se vsaj ne vidi na strani 'plačnikov'. Da bi obstoj takšnih pričakovanj empirično potrdili, bi morali seveda zastaviti omenjeno vprašanje tudi pri nas, za enkrat pa lahko le domnevamo, da je temu res tako.

Po pričakovanju avtorjev, ki izpostavljajo interes kot ključni vidik oblikovanja stališč, naj bi torej vprašani podpirali ali nasprotovali redistribuciji predvsem glede na to, koliko bodo ob tem osebno finančno pridobili ali

izgubili. V anketah bodo tako bolj naklonjeni tistim vrstam socialnih transferjev, katerih prejemniki bi lahko bili sami (Orton in Rowlingson, 2007: 29). Teza je torej, da anketiranec pri opredeljevanju do konkretne javne politike izračuna pričakovane koristi zase, skuša maksimalizirati svoj dobiček in zato racionalno tehta med političnimi ukrepi (Kaltenthaler, 1996: 223–224). Del analitikov pa interesu ne pripisujejo tako prevladujoče vloge pri oblikovanju stališč. Hedges na primer meni, da je v družbi prisoten tudi občutek kolektivne odgovornosti do tistih, ki so v stiski, skupaj z občutkom, da bi transferje lahko tudi sami kdaj potrebovali. Naklonjenost redistribuciji je po njegovem zato kombinacija interesa, altruizma in kolektivnih vrednot. Ljudem ne gre predvsem za večjo enakost dohodkov, temveč za podporni sistem, kjer je vsak v primeru potrebe deležen pomoči, pri čemer predstave o pravičnosti predstavljajo pomemben dejavnik (v: Orton in Rowlingson, 2007: 31).

Pri vprašanih regulacije neenakosti se v razlikah med Evropo in Ameriko znova potrdi teza o obstoju dominantne ideologije. Američani so veliko bolj naklonjeni programom, ki povečujejo priložnosti (npr. poklicno usposabljanje) kot pa programom, ki izenačujejo izid (npr. minimalni dohodek). Politika enakih izidov je v nasprotju z njihovo predstavo, da morajo biti položaji in materialne nagrade porazdeljeni glede na talent, usposobljenost in trud, oziroma meritokratsko (Lawrence in Kluegel, 1993: 446). Tudi za Avstralijo Evansova in Kelley navajata, da je velika večina naklonjena politiki enakih možnosti, kar se celo uvršča med avstralske 'kulturne ikone', sprejemajo pa tudi razlike v izidih, ki s tem nastanejo (2002: 213). Če torej prevladuje zaznava, da so priložnosti dostopne, in da sta uspeh ali neuspeh posledica individualnih dejavnikov, tudi ni naklonjenosti temu, da bi država s svojo intervencijo pomagala manj uspešnim. V nasprotju s tem je politika izenačevanja izidov v Evropi praviloma razumljena kot legitimna oziroma pravična, kar je logična posledica prevladujočega mnenja o strukturnih razlogih nastanka neenakosti.

Mnenjski pluralizem distribucijskih načel

Za odnos javnosti do regulacije neenakosti je torej značilna zmes ideoloških in interesnih elementov, zato so stališča kompleksna, pogosto neskladna in težko razložljiva. Kot ugotavljajo analitiki, javnost največkrat hkrati sprejema vsa tri distribucijska načela, ki se v družbi pojmujejo kot pravična: načelo proporcionalnosti, enakosti in potrebe (Stock, 2003: 178), čeprav naj bi bila ta med seboj izključujoča. V vseh industrijskih družbah, tudi če je javnost zelo naklonjena enakosti, načelo proporcionalnosti prevladuje, ko gre za trg dela. V zahodnih državah tako vlada široka javnomnenjska podpora ideji, naj bodo ljudje v poklicih, ki zahtevajo več izobrazbe,

veščine in odgovornosti bolje plačanih (Gijsberts, 2002: 269). Naklonjenost meritokratskim načelom na trgu dela pa ne pomeni, da javnost na tako distribucijsko pravilo pristaja tudi na drugih področjih. Stock v svoji empirični analizi ugotavlja, da Britanci na področju dela zagovarjajo načelo proporcionalnosti (tj. neenako porazdelitev v skladu z vnaprej določenimi merili), v družini načelo enakosti, v lokalni skupnosti pa je prevladujoče načelo potrebe. V zdravstvu prav tako močno prevladuje načelo potrebe, zanj se zavzema 90 % Britancev v tej raziskavi (Stock, 2003: 181). Sprejemanje meritokratizma pri plačah torej nikakor še ne pomeni, da javnost to načelo sprejema tudi drugje, npr. pri 'nezaslužnih' neenakostih, kot je dedovanje (Weakliem et al., 2005: 266).

Tudi v slovenski javnosti za področje dela prevladuje meritokratska norma pravičnosti, saj večina meni, da naj bodo za višino zaslužka bistveni dobro delo (79%), pridno delo (71%), odgovornost (66%) ter izobrazba (51%). Ob tem se nekaj manjši deleži anketiranih zavzemajo tudi za delu zunanja merila, kot so vzdrževanje družine (34%) ali otrok (42%) (Toš et al., 2009: 519). Tu se hkrati pokažejo nekatere večje razlike po slojih, saj skupine nižje na socialni lestvici (manj izobraženi, manj premožni in nižje na poklicni hierarhiji) precej bolj zagovarjajo upoštevanje načela potrebe, torej meril, kot sta skrb za družino in otroke (*Datoteka SJM 2009/1, lastni izračun*). Podobno kot v Britaniji pa tudi v Sloveniji načelo proporcionalnosti ne prevladuje na drugih področjih, saj le 9 % anketiranih meni, da je pravično, če si ljudje z boljšimi dohodki plačajo boljšo zdravstveno oskrbo ali omogočijo boljšo izobrazbo svojim otrokom (Toš et al., 2009: 518). Tudi sicer anketni podatki za več desetletno obdobje kažejo, da v slovenski javnosti obstaja izrazita podpora redistribuciji dohodkov v skladu z načeloma enakosti in potrebe, pri čemer igra centralno vlogo država, ki naj bi bila po mnenju od 50 do 80 % anketiranih 'v vsakem primeru' odgovorna za zagotavljanje delovnih mest, nadzor cen, zagotavljanje zdravstvene oskrbe bolnih, standard upokojenecv in nezaposlenih kot tudi za preprečevanje škode v okolju in zagotavljanje varnosti hranilnih vlog varčevalcev itd. (Toš et al., 2009: 558). V Sloveniji je zato težko govoriti o pluralizmu legitimnih distribucijskih načel, saj se načelo proporcionalnosti pojavlja le na obrobju, tj. omejeno na sorazmerno majhen razpon zaslužkov znotraj polja plačanega dela, medtem ko na ostalih področjih povsem prevladujeta načeli enakosti in potrebe.

Prav zaradi močnega vpliva interesnega dejavnika pri vprašanih redistribucije torej tu še zlasti pogosto naletimo na 'nelogičnosti' v stališčih. Orton in Rowlingsonova ugotavljata, da je za anketirance pogosto značilna raznolika zmes instrumentalnih, pragmatičnih in altruističnih stališč, saj v popularnem diskurzu vlada napetost med meritokratskimi načeli, skrbjo za socialno pravičnost in željo po družbeni koheziji (2007: 27). Stališča so zato pogosto nedosledna oziroma občutljiva na metodološke variacije in naravo

zastavljene dileme. Avtorja britanske raziskave poročata, da bo uporaba splošnega pojma 'socialna varnost' v anketi dala drugačne rezultate, kot če se vprašanje nanaša na različne dele blaginjskega sistema. Manj je na primer simpatij do brezposelnih, več pa do upokoјencev, invalidov, staršev z nizkimi dohodki ipd. (2007: 23). Zelo težko je tudi izmeriti dejanski odnos do davkov kot do poglobitnega mehanizma redistribucije dohodka. Anketirancem ni težko soglašati s splošnim povišanjem davkov, če implicitno predpostavljajo, da bodo stroški povečanja davkov šli na račun drugih, nasprotujejo pa konkretnim predlogom, ki jasno pokažejo, da bi višje davke plačali tudi sami. Na primer, od 73 % in 87 % anketiranih podpira povečevanje davkov za zdravstvo in izobraževanje, le 3 % do 6 % pa jih meni, da so davki, ki jih plačujejo sami, prenizki. Soglašajo z višjimi davki za javne službe, obenem pa soglašajo, da so davki že sicer previsoki, še zlasti zanje osebno ipd. (Orton in Rowlingson, 2007).

Po mnenju avtorjev študije ta neskladja kažejo na potrebo po metodoloških izboljšavah anketnih instrumentov za merjenje stališč do neenakosti. Prihodnje raziskave bi se morale osredotočiti na širše vrednote, prevladujoče diskurze neenakosti ter razumevanje konceptov neenakosti in redistribucije, zato bi bil dobrodošel večji delež kvalitativnih študij (2007: 42). Vendar pa razlog za 'mersko zmedo' gotovo ni le v metodologiji, temveč je ta tudi odraz 'mnenjske zmede' pri samih anketirancih zaradi kognitivne, normativne, interesne in ne nazadnje politične zapletenosti opazovanega pojava.

Sklepi

Splošna ugotovitev, ki sledi iz empiričnih študij stališč do neenakosti, je torej, da ideološki dejavniki pojasnjujejo predvsem razlike v stališčih med državami, interesni pa znotraj držav. To ne pomeni, da ideologija znotraj držav ni pomemben vidik razlage, temveč le, da učinkuje poenoteno oziroma nadrazredno, kar je navsezadnje tudi pogoj njene 'učinkovitosti'. Prevladujoč ideološki okvir določa tudi meje legitimne politike, saj ta ko gre za obseg neenakosti in načine njene regulacije, ne more mimo preferenc javnosti. Odnos naj bi bil obojestranski, tj. stališča do redistribucije vplivajo na javne politike, prav tako pa politike vplivajo na stališča (Orton in Rowlingson, 2007: 21). Ne glede na nejasno smer vzročnosti pa ostaja dejstvo, da so prevladujoča stališča javnosti pomemben del političnega oziroma volilnega konteksta in kot taka postavljajo meje političnim akterjem. Težko si je npr. zamisliti, da bi v ZDA politično uspel politik ali stranka, ki bi zagovarjala močno redistribucijsko vlogo države, ali v Evropskih državah stranka, ki je ne bi.

Ko govorimo o vlogi razreda pri strukturiranju stališč do neenakosti, bi lahko rekli, da ta predstavlja enega pomembnejših elementov razlage

znotraj družb, še zlasti ko gre za odnos do redistribucije. Vendar pa dejavnik razlikovanja stališč ni razredno specifična ideologija, temveč predvsem razlike v interesnih izračunih kot posledici različnega materialnega položaja in socialno-ekonomskih tveganj. Razredi se torej, ko gre za stališča do neenakosti, ne pojavljajo kot prepoznavne ideološke entitete, ampak predvsem kot interesne skupine, nastale zaradi razlik v dohodkih, izobrazbi in poklicih. Pri tem pa je seveda možen tudi ugovor, da standardna anketna metodologija morebitnih ideoloških razlik ne meri dovolj uspešno ali natančno, zato bo za naš prostor dobrodošla širša analiza podatkov iz že omenjene raziskave *Medijska potrošnja, razred in kultura* (Luthar et al., 2011), ki je v svojo meritev poleg običajnih socialno-ekonomskih spremenljivk vključila tudi številne kazalce vrednot, življenjskih slogov in okusov.

Za Slovenijo je, kot smo videli, značilen precejšen razkorak med statističnimi kazalci družbene neenakosti in njihovimi javnomnenjskimi zaznavami. Glede na to, da do prekinitve vzporednic med statistiko in javnim mnenjem pride takrat, ko anketiranci preskočijo iz izkustvenih ocen situacije v svojem gospodinjstvu, na posredovano izkušnjo stanja v družbi kot celoti, bi bila gotovo zelo informativna analiza medijskih vsebin na temo neenakosti, npr. vrste in tona sporočil, selekcije informacij in podatkov, najbolj izpostavljenih akterjev, načina umeščanja neenakosti v njihove javne diskurze ipd. Lahko namreč domnevamo, da so pri ocenah neenakosti v 'družbi kot celoti' močno prisotni tudi medijski poudarki, saj so mediji poglaviten vir konstrukcije predstav o širšem družbenem dogajanju.

Ne gre pa pozabiti tudi že omenjene Rawlsove teze, da gre pri zavzemanju za manjše neenakosti tudi za spontano racionalno strategijo zagotavljanja lastne socialne varnosti 'za vsak primer'. To je še zlasti verjetno v okolju, za katerega je značilno izrazito nizko zaupanje javnosti v politiko na eni strani (glej npr. Malnar, 2004) in hkrati izrazito visoka pričakovanja glede vloge države pri zagotavljanju njihovega materialnega blagostanja na drugi. Ta 'paradoks', ki je še eden od medrazredno močno poenotenih elementov političnega prostora v Sloveniji, verjetno predstavlja ključ za razlago razkoraka med statistiko in javnim mnenjem. Po podatkih sodeč namreč 'apriornih' zahtev javnosti po zmanjševanju neenakosti pri nas ne motivira izkustvo socialne prikrajšanosti, temveč prej ugoden materialni položaj večine gospodinjstev in s tem povezan strah pred izgubo dosežene blaginje, pri čemer se majhne neenakosti razumejo kot pogoj oziroma 'podporni sistem' njene kontinuitete.

LITERATURA

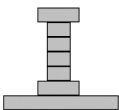
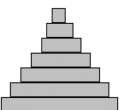
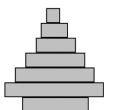
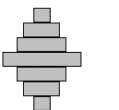
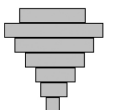
Alderson, Arthur S, Nielsen, François (2002): Globalization and the great U-turn: income inequality trends in 16 OECD countries. *AJS* 107: 1244-99

- Alderson, Arthur S., Jason Beckfield and François Nielsen (2005): Exactly How Has Income Inequality Changed? Patterns of Distributional Change in Core Societies. *International Journal of Comparative Sociology* 46: 405–423
- Brainerd, Elizabeth (1998): Winners and losers in Russia's economic transition. *The American Economic Review* 88 (5): 1194–1116.
- Evans, MDR, Kelley, Jonathan (2002): *Australian economy and society, 2001: education, work and welfare*. Sydney: The Federation Press
- Gijsberts, Merove (2002): The Legitimation of Income Inequality in State-socialist and Market Societies. *Acta Sociologica* 45: 269–284.
- Heritage foundation (2011): Dostopno na <http://www.heritage.org/index/Country/Slovenia>, 9. 6. 2011.
- Hunt, Matthew (1996): The Individual, Society, or Both?: A Comparison of Black, Latino, and white beliefs about the causes of poverty. *Social Forces* 75 (1): 293–322
- Kalthenthaler, Karl (2008): Attitudes toward Eliminating Income Inequality in Europe. *European Union Politics* 9 (2): 217–241.
- Kluegel, James R. in Smith, Eliot R. (1980): Beliefs about stratification. *Annual Review of Sociology* 7: 29–56.
- Kreidl, Martin (2000): What makes inequalities legitimate? An International Comparison. *Sociological papers* 4/2000. Prague: Sociologický ústav AV ČR.
- Lawrence, Bobo, Kluegel, James R. (1993): Opposition to Race-Targeting: Self-Interest, Stratification Ideology, or Racial Attitudes? *American Sociological Review* 58: 443–464.
- Luthar, Breda (2006): Remembering socialism : On desire, consumption and surveillance. *Journal of Consumer Culture* 6 (2): 229–259
- Luthar, Breda, Kurdija, Slavko, Jontes, Dejan, Malnar, Brina, Tivadar, Blanka, Kamin, Tanja, Oblak, Tanja (2011): *Medijska potrošnja, razred in kulturna stratifikacija: končno raziskovalno poročilo s sumarnikom*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede – Inštitut za družbene vede, Center za raziskovanje družbenega komuniciranja.
- Malnar, Brina (2004): Vrednotenje pomena politike in problem nizkega zaupanja v slovenskem prostoru. V B. malnar in I. Bernik (ur.), *S Slovenkami in Slovenci na štiri oči*, 131–154. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede UL.
- Mason, David in Kluegel, James (2000): *Marketing Democracy: Changing Opinion about Inequality and Politics in East Central Europe*. Lanham, Md.: Rowman and Littlefield.
- Orazem, Peter F, Vodopivec, Milan (1995): Winners and Losers in Transition: Returns to Education, Experience, and Gender in Slovenia. *World Bank Economic Review* 9 (2): 201–230.
- Orton, Michael, Rowlingson, Karen (2007): *Public attitudes to economic inequality*. Joseph Rowntree Foundation. Dostopno na www.jrf.org.uk/sites/files/jrf/2080-attitudes-economic-inequality.pdf, 9. 6. 2011.
- Poročilo o človekovem razvoju 2010 (2010): Ljubljana: Urad za makroekonomske analize in razvoj.
- Poročilo o človekovem razvoju 2009 (2009): Ljubljana: Urad za makroekonomske analize in razvoj.

- Poročilo o razvoju 2007 (2007): Ljubljana: Urad za makroekonomske analize in razvoj.
- Redmond, Gerry, Schnepf, Sylke Viola, Suhrcke Marc (2002): 'Attitudes to Inequality after Ten Years of Transition'. Innocenti Working Paper No. 88. Dostopno na <http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/iwp88.pdf>.
- Slomczynski, Kazimierz M., Wesolowski, Włodzimierz (2001): 'Distributive Justice and Status (Inconsistency)'. *Polish Sociological Review* 3 (135): 299–312.
- Socialni razgledi 2009 (2010): Ljubljana, Urad za makroekonomske analize in razvoj
- Socialni razgledi 2006 (2006): Ljubljana, Urad za makroekonomske analize in razvoj.
- Statistični letopis 2010 (2010): Ljubljana: Statistični urad RS, <http://www.stat.si/>, 9. 6. 2011.
- Stock, Rosamund (2003): 'Explaining the Choice of Distribution Rule: The Role of Mental Representations'. *Sociological Inquiry* 73: 177–189.
- Toš, Niko in dr. (2009): 'Vrednote v prehodu IV., Slovensko javno mnenje 2004–2008'. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Toš, Niko in dr. (1999): 'Vrednote v prehodu III., Slovensko javno mnenje 1990–1998'. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Toš, Niko in dr. (1997): 'Vrednote v prehodu I., Slovensko javno mnenje 1968–1990'. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Weakliem, David, Andersen, Robert, Heath, Anthony (2005): 'By Popular Demand: the Effect of Public Opinion on Income Inequality'. *Comparative Sociology* 4 (3–4): 261–284.

PRILOGA 1

Teh pet slik prikazuje različne vrste družb. Posamezne slike vam bomo opisali, vi pa nam boste povedali, katera od njih po vašem mnenju najbolje upodablja slovensko družbo, kakršna je danes? In kakšna bi po vašem mnenju podoba slovenske družbe morala biti?

Tip A	Tip B	Tip C	Tip D	Tip E
				
Družbe, kjer je majhno število izbrancev na vrhu, zelo malo ljudi v sredini in velika množica ljudi na dnu.	Družba, ki je videti kot piramida z majhnim številom izbrancev na vrhu, večjim deležem ljudi v sredini in največjim deležem ljudi na dnu.	Družba, ki je videti kot piramida, le da je malo ljudi čisto na dnu.	Družba, kjer je večina ljudi v sredini.	Družbe, kjer je veliko ljudi pri vrhu in zelo malo pri dnu.